

DE BILT EN OMSTREKEN.

(Vervolg en slot van Bladz. 420).

Van de vier sectiën, waarin de Bilt is verdeeld, moeten wij van de laatste, Oostbroek, afzonderlijk gewagen, zoowel omdat het eigenlijk de hoofdplaats was, waartoe de Bilt parochiaal behoorde, als wegens het aldaar gevestigde Monniken- en Vrouwenklooster, waardoor het belangrijk voor de geschiedenis is geworden.

Het huis, hetwelk de plaats van het Monnikenklooster heeft vervangen, en thans in eigendom toebehoort aan den Heer M. Ooster, is een fraai gebouw met een ruim landelijk uitzigt over grazige weiden. De groote moestuin is van grachten omgeven, welke vermoed worden uit den tijd van het klooster afkomstig te zijn; terwijl ook een gedeelte van den zijmuur van het woonhuis, waarschijnlijk een overblijfsel is van de oude kerk, daar deze muur van onder tot boven, ter dikte van drie groote oude steenen is gemetseld.

De abdij welke vroeger aldaar stond, werd Oostbroek genaamd, dewijl zij oostwaarts van de stad gelegen was in eenen veen- of broekachtigen grond.

De weg, die van de stad derwaarts leidt, is eene laan, welke haren aanvang neemt op de biltstraat, tegen over de plaats alwaar vroeger het gasthuis der Melaten stond (*). Deze laan, mede het eigendom van den Heer van Oostbroek, heeft eene lengte van 800 roeden, en is ter wederzijde beplant met 1600 boomen. Voorbij de Plaats zelve loopt de weg van de Bilt naar Bunnik, en in de landerijen vindt men nog eene strook gronds, in de richting van Koelenberg, welke sporen oplevert van eenen vroegeren weg, tot gemeenschap tusschen het Mannen- en Vrouwenklooster (†).

De tijd der stichting van deze abdij is met geene juistheid te bepalen; het is echter zeker dat dezelve in 1113 reeds bestond, blijkens eenen brief van Ludolfus, eersten abt van Oostbroek, waarbij hij het vrouwenklooster oprigtte. Deze abdij werd gewijd aan de Moeder Gods en St. Laurentius, en gesticht door

(*) Op de plaats van dit gasthuis staan thans eenige huisjes, nog bekend onder den naam van Lazarushuis. Schuins daar tegen over stond het klooster Vredendaal, voor reguliere kanonniken. Dit werd in 1419 gesticht door Werenboldus van Buscoop, en in het jaar 1528, des daags vóór Meiavond door het Geldersch krijgsvolk binnen Utrecht gelegerd, afgebrand, dewijl men bevreesd was, dat de aanrukkende troepen van Keizer Karel V. dit gebouw zouden bezetten, versterken, en uit hetzelfde de stad verontrusten.

(†) Henr. van Erp spreekt in hare Chronijk van een *wagenweg*, welke van het Vrouwenklooster naar Oostbroek liep.

eenige ridders, die de wapenen met het kloosterleven verwisselden. Ook werd zij door de Keizerin Machtildis, gemalin van Keizer Hendrik V., alsmede door bisschop Godebaldus rijkelijk beschonken. Deze kloosterbroeders behoorden tot de benedictijner orde, en waren zoo gestreng in het onderhouden hunner voorschriften, dat dit klooster de kerker van de orde genaamd werd: gemelde Bisschop, die zeer godvruchtig was, nam op het einde van zijn leven het kleet der orde aan, en is er gestorven en begraven.

Toen Ludolfus de abdij van Oostbroek aanvaardde, bragt hij aldaar zijne zuster mede, welke zich ook aan het kloosterleven had gewijd, waardoor deze abdij van hare stichting af, reeds in tweeën werd verdeeld, en het eene gedeelte, gelijk zulks in de geschiedenis niet vreemd is, door de monniken, het andere door de nonnen bewoond. Het getal der vrouwen, die aldaar den sluijer aannamen, te groot wordende, heeft Ludolfus een afzonderlijk vrouwenklooster gesticht op den grond aan de abdij behoorende, het *nieuwe hof* genaamd, welken stichtingsbrief wij reeds vermeld hebben te behooren tot het jaar 1113.

De abt stond in groot aanzien en oefende veel gezag uit, gelijk hij ook zijn eigen regtsgebied en geregt had, hetwelk gewoonlijk aan de Bilt vergaderde, ook had hij zitting in de Staten, bezat regtsbannen, leenen en tienden, alsmede vele landerijen, waaronder behoorde de Heerlijkheid van Zuilen, zoo niet geheel dan voor het grootste gedeelte, hetwelk hij in het jaar 1446 in erfpacht gaf aan Frank van Bors-

selen, Graaf van Oostervant (*), die vroeger met Jacoba van Beijeren gehuwd was.

In het jaar 1407 werd te Oostbroek een Priester onthoofd wegens eenen moord, welken hij met nog drie andere personen, aan eenen Priester, eene vrouw en kind te Geervliet gepleegd had; ofschoon deze regtspleging aldaar geschiedde, was echter de priester op last van den Bisschop naar Utrecht gevoerd en binnen deze stad ontwijd en gevonnisd.

Toen de Utrechtenaren den Bisschop Hendrik van Beijeren beletteden binnen hunne stad te komen, begaf hij zich naar dit klooster, alwaar hem door den Abt Everardus van Maurik huisvesting verleend werd.

In het jaar 1543 op St. Victors avond kwam Jonker van Raesveld met een vaandel soldaten te Oostbroek, hetwelk hij bezette; de kloosterlingen hadden veel te lijden van deze krijgslieden, die ook aan de Bilt en Zeist veel moedwil bedreven. Door deze en meer andere lastige bezoeken, die langen tijd voortduurden, waren de bewoners allengs op hunne veiligheid bedacht, zoodat in het jaar 1580 zich bij den abt niet meer dan 3 of 4 monniken bevonden; waarom de stedelijke regering, in aanmerking nemende dat de vijand, bij eenen aanval op de stad, zich hier zoude kunnen versterken, en daarenboven de bouwstoffen doelmatig konden aangewend worden ter verdediging der stad zelve, het volgende besluit nam:

10 Maart 1580. *Also grotelick te beduchten is,*

(*) Zie dezen brief bij Matth. de fat. L, II, Pag. 413.

indien de viand enige voirspoel crege ende thoist herwerts naine, hy hem grotelick soude mogen behelpen ende dese stadt orencken mit het Convent ende Kercke van Oistbrouck ende andere buten voir dese stadt gelegen, aangesien myn Heer de Abt van Oistbrouck rechtevoort maer drie ofte vier religieusen by hem heeft, die hem binnen deser stadt in huer Vuythoff wel bequamelick cunnen behelpen, soe heeft de Raet versocht ende gecommitteert Myn Heer die Schout en de beyde Burgerm^{en}, mitsgaders Jan van Lemput Scepen, Ryck van Bockhoven, Johan Buten ende Adriaen van Rhenen Raden, omme te gaen by de voirsz. Abt ende vande selve vruntlick ende eernstlick te versoecken ende begeren, dat hy dese stadt wil overgeven de Kercke ende het Convent van Oistbrouck nu geheelick vervallende omme gedemolieert ende de penn. van de materialien commende geemployeert te worden tot fortificatie deser stadt, so hoichlick by syn Excie () deser stadt belast te continueren, sonder nochtans middel van gelt dairtoe te hebben, mits dat men hem sal pnteren (presenteren) de recognitie van vryheyt van wyn ende bier exchys te laten genieten.*

De abt stemde na vergeefschen tegenstand in dit besluit toe; ook de Geestelijken en voornamelijk de Edelen verzetteden zich als leden der Staten hiertegen, (+) doch in weerwil hiervan werd het klooster verkocht en tot het gemelde doel gesloopt, gelijk dan ook niets van hetzelfde is overgebleven, voor zoo veel wij hebben

(*) Willem I. Prins van Oranje, Stadhouder van Utrecht.

(+) Matth. Anal. Tom. I. Pag 92.

kunnen opsporen, dan de kerkmuur, en een oude lindenboom midden op den weg over de Oostbroeksche laan, nog heden bekend onder den naam van kloosterboom. Onder den tegenwoordigen bezitter stond nog in den moestuin een muur, van schietgaten voorzien, welke echter sedert is weggebroken. De overige goederen en inkomsten werden onder behering gesteld van eene commissie uit de Staten, volgens het raadsbesluit van de stedelijke Regering van 26 Januarij 1581: *« Frans Both schepen is van stadts wegen gecommitteert, om mit d'andere gedeputeerden van de Staten te helpen administreren de goederen van den Abt ende Convente van Oestbroec.»*

Bij deze slooping werd echter aan den Kastelein van het huis te Zuilen vergund, het stoffelijk overblijfsel van Willem, Graaf van Rennenberg, Heer van Zuilen en Westbroek, die den 11^{en} Julij 1545 (§) te Zuilen was overleden, en in het choor van dit klooster begraven, daar weder uit te nemen, en met de beeldtenissen zoo van hem als van zijne gemalin, naar Zuilen over te brengen.

Later is de heerlijkheid verkocht, en nog in onzen tijd werd het regt, om twee Schepenen aan de Bilt te benoemen, afzonderlijk afgestaan aan den ambachts-

(§) Matthaeus geeft den dag van zijn overlijden op den 8sten en Hoogstraten den 18den Julij 1546. Wij gelooven echter Hendrica van Erp, die de begrafenis op den 23sten Julij 1545 zelve heeft gezien; ofschoon wij ons verwonderen dat Matthaeus, die zelf in zijne Analecta de cronijk van v. Erp opneemt, in zijn werk de fund. Eccl. een verschil van een jaar heeft, zonder hiervan te gewagen.

heer van dat Dorp, voor de somma van *f* 1200. — De plaats met derzelver toebehooren beslaat thans 200 oude morgen of 170 bunders, waaronder drie goede hofsteden. Wat den veenachtigen grond betreft, waarop het klooster zoude gesticht zijn, en zijnen naam van *broek* hebben ontleend, heeft ons de tegenwoordige eigenaar verzekerd, dat slechts vier of zes morgen gevonden zijn, welke schijnen eenig veen te bevatten, terwijl het overige uit zwaren kleigrond bestaat.

Het huis Koelenberg grenst aan dit geregt. Dit is eene Ambachtsheerlijkheid, welker uitgestrektheid in het jaar 1768, 23½ morgen besloeg, als wanneer het, leenroerig aan het Sticht, op den Heer Maurits Karel baron van Utenhove verleid werd; deze heerlijkheid is thans van grootere uitgestrektheid, en beslaat omstreeks 100 morgen of 85 bunders; zij behoort aan den heer W. F. de Vrij en wordt ook nog heden het Klooster genaamd, dewijl ter dezer plaats vroeger het Vrouwenklooster stond. Hetzelve was, behalve aan St. Laurentius nog toegewijd aan St. Vincentius, en voorzien van eene eigen kerk: de Nonnen, uit adellijke vrouwen bestaande, mogten buiten toestemming van den Abt geene eigendommen bezitten, en waren verplicht, na de morgen-godsdienst bij elkander te komen om handwerken te verrigten; zij moesten onder eene priorin staan, die door den Abt werd goedgekeurd; toen echter dit klooster door vele giften was rijk geworden, werd aan hetzelve eene abdis toegestaan, die eene priorin onder zich had, welke abdis door den abt moest bevestigd

worden. Het regt dezer benoeming behield Keizer Karel V. zich voor, bij de overdragt van het wereldlijk gezag van het Sticht.

Meermalen rezen er oneenigheden tusschen het Vrouwenklooster en dat van Oostbroek, hetwelk niet slechts bij enkele woorden bleef, doch zelfs tot dadelijkheden uitbarstte (*). In het jaar 1277 werd een geschil over het steken van turf (†) aan de uitspraak van *Jacobus*, deken van de St. Janskerk overgelaten, gelijk een ander verschil wegens de verkiezing eener abdis, door Bisschop Frederik van Zirck in het jaar 1322 werd uitgewezen (*).

De kerk van dit klooster had twee torens, die in 1518 zoo bouwvallig waren, dat zij werden aanbesteed om geslecht te worden, uit vrees dat dezelve zouden instorten; de een werd afgebroken, doch de andere stortte werkelijk in, en viel door het dak van het choor, zonder iemand van de 13 personen, die zich juist in hetzelfde bevonden, te beschadigen; in de plaats van deze twee torens werd één nieuwe gebouwd, waarvan de eerste steen werd gelegd, van wege den Hertog Philips van Bourgondiën, door Graaf Beernt van Bentem, op St. Ambrosiusdag in het jaar 1519, voor de verrigting van welke plegtigheid, ten voordeele der werklieden, drie gou-

(*) v. Heussen en v. Rijn, D. I. bl. 592, 612.

(†) Wij gelooven niet dat de turf op deze plaats zelve werd gestoken; de grond biedt hiertoe geene de minste waarschijnlijkheid; wij stellen veeleer dat deze turf van Wilnis of Mijdrecht kwam, alwaar het klooster veenen bezat.

(*) Zie deze uitspraken bij *Matthaeus*, de Fundat. Eccl. pag. 406—408.

den kroonen onder eenen steen gelegd werden. De Priorin Machteld de Ridder van Groenesteijn deed in dat zelfde jaar het kapittelhuis met voetbanken, houten gestoelten en een eiken beschoot versieren. In de kerk van dit klooster bevond zich een graf, aan den Zaligmaker gewijd, hetwelk er door de Priorin Maria Gruÿters in het jaar 1494 gesticht werd. Er was mede een prachtig altaar in het jaar 1505 opgericht, door Vrouw Helwich van Vronesteijn, Priorin, en Vrouwe Margriet van Amerongen, waarvan de kosten 59 rÿnsche guldens bedroegen.

In beide kloosters bevonden zich eenige reliquien, waaronder de kolen, waarop de H. Laurentius zoude gebraden zijn, alsmede een zeer groot afbeeldsel van dien Heilig in hout gesneden, met eene keten geboeid, waarvan men den naam van het dorp de *Bilt*, gelijk wij reeds gemeld hebben, wilde afleiden.

Dit vrouwenklooster had zeer veel te lijden gedurende den oorlog tusschen Bisschop Hendrik van Beieren en den Hertog van Gelder, van de heen en weder trekkende troepen, zoodat in het jaar 1528 de abdis door gemelden Bisschop werd aangeschreven, om hare beste goederen in zekerheid te brengen, dewijl hij niet konde instaan voor de schade, welke het klooster welligt zoude treffen, van de krijgslieden van Keizer Karel V. De abdis zond hare kostbaarheden en vee naar Amersfoort, alwaar zij een huis en eenen stal huurde voor *f* 15, en werwaarts 13 nonnen, die zich in het klooster niet meer veilig chteden, mede vertrokken, met zich nemende eenige

bedienden, gelijk de abdis Henrica van Erp in hare kronijk aldus verhaalt:

» Ann. 1528. woonde XIII. van onse Jofferen XIII.
 » weecken tot Amersfoort, te weten Joffer Heijs-
 » wich vander Haer, Joffer Leon van Hermelen,
 » Joffer Swaan van Varick, Cralingen, Hardenbroeck,
 » Lensevoert, Weelden, Culenborgh, van Meerten,
 » Adriana vander Haer, Natewisch die Jonge, Valc-
 » kenaer, Zuylen. Reysden t'Amersfoort Manendachs
 » na beloken Paschen, ende bleven daer tot sinte
 » Marien Magdalenen avont toe, dat Biscop *Hendrik*
 » die Stadt Utrecht in gecregen had op onser Vrou-
 » wen avont visitatio daer te voren. Ende hadden
 » ons Jofferen by hem drie maechden, ende die
 » molcken ende kernden, onsen Bouwmeester *Cornelis*
 » Jansen, *Aelbrecht* ons knecht ende *Brant* merckt-
 » man mit ons peerden ende koeyen. Ende *Brant*
 » reysden mit peerden en koeyen in Hollant, doe
 » die Grave van Bueren t' huys ter *Eem* ingewonnen
 » had, mede mit al ons schapen. Dat coste ons te
 » samen dat ons Joffere XIII weecken tot Amersfoort
 » waren, ende ons beesten daer stonden, dat zij in
 » Hollant waren, ende van huyshuyr t' samen 185
 » gulden (*).”

Na de overgave van de stad aan gemelden bisschop keerden zij in haar klooster terug.

De Abdis Henrica van Erp bleef gedurende dien tijd met 7 Jufvrouwen en eenige bedienden in

(*) Henr. van Erp, Chron. bl. 105 en 109. in Matth. Anal.

het klooster. Aangaande den herhaalden overlast der krijgsbenden zegt zij verder :

» Item des daechs na sinte Servaes dach, quam
 » Heer *Ian* van *Belresum* hier mit alle die knegten,
 » die opten Paesavont op die Vaert quamen van die
 » Hollanders wegen, ende sy barnden onsen wyntmo-
 » len, ende smeten ons kerck aen beyden eynden op,
 » ende sy stieten dat raempt op dat Heylich graff
 » uyt, ende braecken dat H. graft boven ontwee,
 » ende braecken een yseren tralie uyt in die saele van
 » de Vrouwen huys, ende cropen daer door, ende
 » sy namen ons twee en twyntich bedden, ende al
 » dat wy hadden, ende spolieerden ons Clooster,
 » also datter niet so veel int Clooster en bleeff, daer
 » men een spreuken in koeken cost. Sy vingen ons
 » knechts, ende sy namen als ons beesten, ende sy
 » sloegen hier int Clooster hondert ende XLVIII
 » glasen uyt, behalven die sy buyten op dat Hoff uyt-
 » sloegen. Ende doe dede *Ian* van *Belresum* die
 » Veltheer myn halen voor ons kerck, ende vraechde
 » myn, of die knechten dat H. Sacrament oock ge-
 » ruert hadden, of dat sy ons kelcken hadden geno-
 » men? Doe seyde ick neen. Dan dede myn groot
 » beclach, hoe wy tot desen grooten verderffelycken
 » schade quamen, want wy in des Heeren lant saten,
 » ende niemant te cort hadden gedaen. So beval die
 » Veltheere voorst my, dat ick hem eenen Dienre na
 » soude seynden, wes hy vynden cost dat ons hoorde,
 » soude hy ons weder doen geven. So seynden wy
 » in den leger op die Vaert onse Priorinne geheyten
 » *Mechtelt* van *Gruenesteyn* ende *Bueren*, ende onse

» Capellaen Heer *Peter*, ende onse melckmoeder,
 » ende ons koeharder ende die cregen ons peerden
 » ende koeyen weder. Sy waren twee dagen in den
 » leger, ons Jofferen mit ons ander dienaers, maer des
 » 'snachts waren sy binnen Vianen, tot Bueren by haer
 » ouders. Ende wy cregen ons knechten ook vry
 » weder, maer het costen ons in alles x guld. Maer
 » wy en cregen van onsen huysraet niet mit allen we-
 » der, ende sy hadden ons wecker block oock mede,
 » maer wy en cregense niet weder.

» Ann. 1543 . . . acht ofte x daghen na St. Victor
 » brocht *Burmanja* 10. vendelen knechten om Utrecht,
 » ende hier op ons Hoff wasser so veel, dat ons
 » Priesters-huys, backhuys, nycamer, bauhuys, voer-
 » koeckens, knechts Reventer, ende bovengast-came-
 » ren al vol lach, ende laghen hier vyf dagen, ende
 » aten ons vier ossen of, een vat Boters, ende xxxiii.
 » vaten biers, vier vette scaep, ende sy namen ons
 » een jonck vet beest uyt de weyde, ende een vet
 » vercken uyt dat scot, dat brochten sy voor de Wit-
 » tevrouwen poort. Sy verbarnden onsen torf ende
 » brant, ende sloegen den lesten nacht beyden ons
 » clooster doeren op, ende quamen mit blancke mes-
 » sen loopen int 't Clooster, ende riepen al, slaet
 » doot, slaet. Ende Joffer van Bueren had vyf blancke
 » messen boven haer hoofd. Alle onse Jofferen laghen
 » opten Dormiter (*) en sliepen, ende waren so
 » vervaert, dat men sorchden dat sy beroert souden

(*) Slaapkamer.

» worden. Ende 's morgens wouden alle die Joffer
» uytgaen in 't Staeten.”

Kort na de slooping van het klooster te Oostbroek, viel dit lot ook het Vrouwenklooster te heurt. In het begin van het jaar 1585, toen het gerucht zich verspreidde dat de vijand naderde, is het geheel geslecht, gelijk bij besluit van 27 Julij van dat jaar (*) eenige raden gecommiteerd werden, om van de Staten van Utrecht te verzoeken, dat de stad den baksteen van het klooster tot versterking derzelve mogt naar zich nemen, terwijl het Convent de andere materialen zou behouden; en uit een besluit van het volgende jaar, den 18^{den} Julij, blijkt, dat de stad ook de gelden ontving van de andere materialen, om daarvoor kruid en verdere oorlogsbehoefden aan te schaffen; en zoo heeft ook dit klooster, hetwelk kort na het mannenklooster gesticht was, slechts weinig tijd na de slooping van hetzelfde mogen bestaan.

(*) Zie hetzelfde bij Matth. de fund. p. 410.
